

A hálózati társadalom: kognitív környezetváltás?

Az írásbeliség elterjedésének az emberi megismerésre gyakorolt pszichodinamikai hatásait vizsgálva logikusan értékelhetjük és a megfelelő kontextusba helyezhetjük azokat a lehetséges következményeket, amelyekkel a hálózati információs rendszerek tömegessé válása mindennapi gondolati folyamataink alakulásában együtt járhat. Az írásbeliség és a hálózati technológiák összetartó, párhuzamos és divergens hatásainak meghatározásához szükség van arra, hogy az eszközök fejlődését a fogyasztói kapitalizmus erőszakos diktátumain túlmutató szemlélettel tegyük elemzés tárgyává, továbbá elengedhetetlen, hogy az Internet útján megvalósuló lehetőségeket ne kiárusítható tőkének, hanem közösségi használatra szolgáló infrastruktúrának tekintsük.

Szerzői információ:

Matthew Wall-Smith

Mat Wall-Smith a médiafejlesztés és a filmgyártás területén dolgozik Sydneyben, Ausztráliában. Jelenleg kommunikációs, irodalmi és média tanulmányokat folytat a New South Wales-i egyetemen. Fő érdeklődési területét a kritikai kultúraelmélet, az új média és a kommunikáció problémáinak összefüggései alkotják.

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Wall-Smith, Matthew. „A hálózati társadalom: kognitív környezetváltás?”.

Információs Társadalom III, 3–4. szám (2003): 62–72.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.III.2003.3-4.3>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Matthew Wall-Smith

A hálózati társadalom: kognitív környezetváltás?

Az úgynevezett „új média” és különösen az Internet evolúciós és revolúciós potenciálját, forradalmi jelentőségét és nagyszerű lehetőségeit igen hangzatos kijelentés harangozták be. Ezeket a forradalmi jelentőségű újításokat ígérő nyilatkozatokat szükségképpen bizonytalan jelentésű új terminológiával, olyan új kategóriák bevezetésével fogalmazták meg, amelyek – szinte romantikus módon – mintegy felmentést, romantikus kibúvót kínálnak a szigorú intellektuális megítélés alól. Jó néhány felkapott kifejezés – például „interaktivitás”, „virtuális valóság”, „immerzió” – megszabadulást sejtet mind a realitások, mind a logikus narratívák zsarnoki uralmától. Egyes kiadványokban, például a „*Wired*” című magazin hasábjain ezeknek az ígéreteknek az extrapolációi valamiféle romlatlan, friss, újjászervezett és gazdaságosan berendezett jövő képét idézik fel, amelynek a polgárai – Negroponte és a *Wired* magazin zsargonjával élve: a „hálózati polgárok”¹ – nem lesznek többé belekényszerítve a valóság kényszerzubonyába. A *Wired* magazin álma az, hogy valódi személyiségünk szabadon portyázhat a steril információs mezőkön, miközben információs cowboyok hódítják meg a végső határokat.

A hatalmas erejű vágyakozás új termékek és új tartalmak bevezetése iránt állandó nyomást fejt ki a máris túltelített médiapiacra és ösztönzően hat a techno-romantikusok szeszélyes képzeletvilágára. A kívánatosá váló legmodernebb fogyasztási cikkek, az új tartalmak és eszközök bevezetése azonban együtt jár a technológiai determinizmus követelményeinek érvényesülésével: „most vásárolj, hogy gyorsabban, olcsóbban, világosabban, erőteljesebben gondolkodhass és cselekedhess”. Az eszközöket és az általuk közvetített tartalmakat többé már nem a fogyasztók igényei határozzák meg. Ezeknek a megtervezésénél a piaci, eladhatósági követelmények a döntők, túlkínálat jön létre, a redundancia már a tervezéskor a termékek szerves részévé válik. A szoftvereket szándékosan úgy tervezik, hogy a konkurens cégek számítógépeivel lehetőleg ne legyenek használhatók, a hálózatok zárttá válnak, és egyre inkább korlátozzák az adataikhoz való hozzáférést és a kifelé irányuló adatátvitelt.

Tanulmányomban azt a gondolatot igyekszem kifejteni, hogy a piaci érdekek parancsuralma a fogyasztói kapitalizmusban súlyosan veszélyezteti annak a nagyszerű új eszközrendszernek a fejlődését, ami az írásbeliség általánossá válása óta talán a leginkább úttörő bővítheti ki az emberi kommunikáció és a megismerés lehetőségeit².

Az Internet – mint felhasználóbarát, szabad kommunikációs közeg – hatékony fejlesztése ellentétben áll a telekommunikációs ipar érdekeivel, s ez hadiállapotot szül a távközlési iparágak és az Internethez kapcsolódó infrastruktúra fejlesztéséért jelen-

¹ Negroponte, N. (1996): *Being Digital*. Rydlemere: Hodder Headline.

² Ong, W. J. (1982): *Orality and Literacy*. London: Methuen, 81 p.

leg felelős társadalmi-gazdasági szereplők között. Ezzel kapcsolatban megfontolandónak tűnik egyes elméleti kutatók – mint például Pierre Levy vagy Katherine Hales – gyakran utópisztikus gondolatainak és látomásainak értelmezése és alkalmazása az adott kontextusban. Levy és Hales munkássága a kommunikáció Ong, Derrida, McHale és Guattari műveivel fémjelzett elméleti meta-narratívájába épül be, ami alternatív megoldást kínál a fogyasztói kapitalizmus által nyújtott lehetőségek helyett.

Az új médiatechnológiák nagy jelentőségű váltást eredményeznek a humán tudományokban is. Lehetőséget adnak annak a korlátozó hatású, liberális szubjektivitásnak a meghaladására, ami az írásbeliség elterjedése és a nyugati ismeretelmélet kialakulása óta uralkodó szerepet játszik az ember kognitív környezetében. Graham Meikle a „Cselekvő jövő” (*Future Active*)³ című könyvében azt állítja, hogy az ebben a fejlődésben rejlő lehetőségek ellentétben állnak a centralizált hatalmi struktúrák érdekeivel, amelyek a status quo fenntartását kívánják meg az információáramlás fölött gyakorolt ellenőrzés útján. Derrida felhívja a figyelmet arra, hogy a megszilárdult hatalmi struktúrák érdeke szociológiai és episztemológiai értelemben egyaránt létük folyamatos fenntartása⁴, ami viszont a rendszer keretein belül folyó hatalmi játszmában a „megnyugtató biztonsága” és „tartós szilárdsága”⁵ illúzióján alapul. A kibertér és az Internet lehetőségei olyan technológiai infrastruktúrát biztosítanak, ami alkalmas ennek a megrekedt állapotnak a meghaladására, nagyon hasonló módon ahhoz, ahogyan az írásbeliség kizozdította az ember kognitív környezetét a szóbeliség holtpontjáról.

„Szóbeliség és írásbeliség” (*Orality and Literacy*) című művében Walter Ong leírja az elsődleges orális kultúrától az írásbeliségre épülő kultúrához vezető átmenet pszichodinamikai hatásait. A „Szóbeliség és írásbeliség” 1982-ben jelent meg, megelőzve a hálózati számítógép-rendszerek kifejlődését és elterjedését. Ong számára a számítógép adekvát szinonimáját még a zsebszámológép jelentette, ám ennek ellenére képes volt meglátni a számítógépekkel szemben megnyilvánuló techno-fóbiás reakciók analógiáját Platón aggodalmaival, aki mélységesen helytelenítette az írásbeliségben megtestesülő technológia általános alkalmazását. Platón aggályai a mi témánk szempontjából kevésbé jelentősek, mint az a tény, hogy Ong – már ebben a korai stádiumban – kapcsolatokat kezdett felfedezni az írásbeliség és a számítástechnikai alkalmazások pszichodinamikai hatásai között.

Az Internet átalakítja a számítógépek elsődrendű funkcióját: a számítógép elsősorban nem számítási, hanem kommunikációs eszközzé válik, s ez magával vonja az emberi kommunikáció jelentős mértékű megváltozását, sőt Ong szerint átalakítja az ember gondolkodásmódját is. Az írásbeliség elterjedésének pszichodinamikai hatásait vizsgálva világosan felmérhetjük és értelmezhetjük a hálózati információs rendszerek tömegessé válásának mindennapos gondolkodási folyamatainkra gyakorolt hatását. A megfelelő párhuzamok, egybehangzások és különbségek felismerése az írásbeliség és a hálózati kommunikáció technológiáinak összevetésekor felveti azt az igényt, hogy az utóbbi fejlesztésének meg kell haladnia a fogyasztói kapitalizmus szükségleteit és diktátumait, és az Internetet nem eladható értéknek kell tekintenünk, hanem közösségi infrastruktúrának⁶.

³ Meilke, G. (2002): *Future Active: Media Activism and the Internet*. Sydney: Pluto Press.

⁴ Toolan, M. (1988): „Language and Affective Communication in Some Contemporary Irish Writers,” In: M. Kenneally (editor). *Cultural Contexts and Literary Idioms*. Gerrards Cross, Buckinghamshire: Colin Smythe, pp. 138–153.

⁵ Derrida, J. (1978): *Writing and Difference*. London: Routledge

⁶ Kinyilvánítom azt a világnézeti alapon nyugvó meggyőződésemet, hogy a lakossági használatra szolgáló infrastruktúrát leghelyesebb a közösség birtokában hagyni.

Azt állítottuk, hogy az Internet és a kibertér világát nagy mértékben megváltoztatni képes az emberek gondolkodásmódját és egymással való kommunikációját. Ennek igazolásául helyénvalónak látszik, hogy a vizsgálódásunkat az Ong által eredetileg felvetett és általunk itt extrapolált elvi jelentőségű kérdésekre koncentrálni értelmessé próbáljuk az új médiatechnológiák szerepét. A „Szóbeliség és írásbeliség” harmadik fejezetében Ong „A szóbeliség egyes pszichodinamikai vetületeit” (*Some Psychodynamics of Orality*) tárgyalja⁷. Kifejti, hogy „komplex kérdések bonyolult sorozatának felállítása”⁸ az elsődlegesen orális kultúrában lehetetlen valamilyen közvetítő nélkül. „A folyamatosan fenn tartott gondolkodás az orális kultúrában a kommunikációhoz kötődik”⁹, de még ha valamilyen „körülmenyes analitikus megoldás megvalósítható lenne”, a későbbi visszaemlékezés érdekében akkor is szükség lenne memóriaserkentő módszerek kifejlesztésére.

A könyv egy későbbi fejezetében Ong azt a módot vizsgálja, ahogyan „az írás át alakítja a tudatot” (*Writing Restructures Consciousness*)¹⁰. Az írásbeliség elterjedése Ong szerint az író számára egyrészt parancsoló indítékot, másrészt bizonyos felelősséget és új lehetőségeket is adott ahhoz, hogy gondolatainak kifejtésekor „körültekintően számításba vegye mindazokat a lehetséges értelmezéseket, amelyeket bármely szóba jöhető olvasó bármilyen elképzelhető szituációban a szövegnek tulajdoníthat, és ... magát a nyelvet önmagában véve is teljesen világosan értelmezhetővé tegye”¹¹. Az írás a gondos megfontolás lehetőségét nyújtja mind az olvasó, mind az író számára, s „az ismereteket a megismerő személyétől” elválasztva a szavakat hatékonyan kivonja a térből és az időből¹². Ennek azonban kettős hatása van. Az egyéni gondolkodás útján történő megismerés optimális lehetőségeit biztosító technológia felhasználásával lehetővé válik egy szigorú logikával felépített archívum kifejlesztése – mivel a folytonos gondolatmenet nem függ többé a dialógus formában történő kommunikációtól – megszűnik. Ugyanakkor azonban a közösségi gondolkodás szükségszerűsége megszűnik.

Az írni-olvasni tudó ember megismerő tevékenységére jellemző kialakuló „hézagosság linearitás” és mindazok a szociológiai, pszichológiai, kulturális, politikai és gazdasági struktúrák, amelyeknek a kialakulásával létrejön a nyugati világ tudományos világméretű fundamentuma, a dialógusokban élő nyelv szabad játék-lehetőségeit biztosító többszintű kifejezési lehetőségek korlátozásán alapulnak. Az írás mint „interiorizált” kognitív környezet nyújtja tehát az alapot az addig példátlan öntudatra ébredés és reflexivitás fejlődéséhez. Ez a szubjektivitás fokozza a közösségi gondolkodás nyilvánvaló redundanciáját és mintegy előkészíti azt a „megnyugtató biztonságot” és „tartós szilárdságot”, amiről Derrida a „Szerkezet, jel és játék a humán tudományokban” (*Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences*)¹³ című művében ír, és egyúttal sarkalatos váltást jelent a humán tudományokban.

⁷ Ong, W. J. (1982): *Orality and Literacy*. London: Methuen, pp. 31–77.

⁸ Ong, W. J. (1982): *Orality and Literacy*. London: Methuen, p. 34.

⁹ Ong, W. J. (1982): *Orality and Literacy*. London: Methuen, p. 34.

¹⁰ Ong, W. J. (1982): *Orality and Literacy*. London: Methuen, pp. 78–116.

¹¹ Ong, W. J. (1982): *Orality and Literacy*. London: Methuen, p. 34.

¹² Ong, W. J. (1982): *Orality and Literacy*. London: Methuen, p. 10.

¹³ Derrida, J. (1978): *Writing and Difference*. London: Routledge, p. 352.

Az emberi megismerés területén az írásbeliség elterjedése után bekövetkező legnagyobb jelentőségű váltást az Internet, a kibertér és a hozzájuk kapcsolódó technológiák jelenthetik. Ez a fejlődés azonban még legalább két további, szintén alapvető fontosságú kulturális átalakulástól függ. Először is, a humán tudományok terén végre kell mennie egy újabb váltásnak, amit Hayles „a szabadelvű, elfogulatlan szubjektivitás veszélyeztetésének” nevez¹⁴, és amire Guattari mint „a nagy nyílt terek pereméhez kötődő szubjektum” kifejlődésére utal, ami „a végességet egyáltalán nem tekintí félelmetesnek”¹⁵; másodsor pedig, meg kell történnie az elmozdulásnak az írásbeliséghez kötődő megismerés „hézagos linearitásától” és fel kell ismerni a gyökértörzset alkotó mátrixot, amelyből az (ön)tudatos elme – előre meghatározott célok felé törekedve – felrajzolja az oksági összefüggésben álló események ívét [16]. Ez a kétféle váltás egymást lényegében megerősítve közrejátszik abban, hogy a nyugati kultúrában az ismeretelméleti kérdésekre koncentráló strukturalista szemlélettől egyenes út vezet az ontológiai elemek dominanciájához a poszt-strukturalizmusban¹⁷. A „veszélyeztetettnek” vélt „szabadelvű, elfogulatlan szubjektivitás” védelmének frontvonalát tehát az előzőekben exponált tudományos világnép védelme alkotja¹⁸.

Tudnunk kell, hogy Guattari idézett mondatai nem a hálózati környezetre vonatkoznak, hanem az orális kultúra közegére. Ennek szem előtt tartásával kiterjeszthetjük Ong elméletét, miszerint az írásbeli forma a szavaknak a térből és az időből való kivonását, illetve „a megismerő személy és az ismeret”¹⁹ egymástól való elválasztását jelenti: az Internet a kijelentést és az arra válaszoló személy jelenlétét, a „szubjektumközi tudástérben” elválasztja a valós időtől és a földrajzi helytől.

A kibertérben az írásbeliségen alapuló megismerés minden strukturális előnye kombinálódhat a szóbeliség megismerési módjának interperszonális jellegével, biztosítja a kitörés lehetőségét a nyomtatott „vizuális mező” statikus, zsarnoki börtönétől²⁰, s a beszélt nyelv lényegéhez tartozó pluralitásból adódó szabadságot. Fontos tisztában lennünk azzal, hogy ez a „zsarnoki börtön” interiorizálódott a kognitív környezetben, és a szabadelvű humanista szubjektivitás kifejlődésének alapjává vált. A statikus linearitás és a szabadelvű szubjektivitás ilyen módon összehangolódott, homeosztatisz jellegű egymásra hatása, illetve kölcsönös védekezése hozza létre azt a „metaforikus elmozdulást”, ami a Derrida által megfogalmazott „tartós szilárdság” és „megnyugtató biztonság”²¹ alapját képezi, s egyúttal megvilágítja azt is, amire Ong mint „az írástudás preemptív karaktere”²², vagyis előre meghatározott, stratégiai értelemben lineáris természetére utal.

A széles körre kiterjedő megismerő tevékenységben rejlő lehetőségek megvalósulása a kibertérben egyrészt annak a felismerésétől függ, hogy az említett diskurzusok korlátozó jellegűek, másrészt a technológia által ezeknek a korlátoknak az átlépé-

¹⁴ Hayles, N. K. (1999): *How We Became Posthuman*. Chicago: University of Chicago Press, p. 84.

¹⁵ Guattari, F. (1995): *Chaosmosis: An Ethico-aesthetic Paradigm*. Translated by P. Bains and J. Pefanis. Bloomington: Indiana University Press, p. 91.

¹⁶ Hayles, N. K. (1999): *How We Became Posthuman*. Chicago: University of Chicago Press, p. 78.

¹⁷ McHale, B. (1987): *Postmodernist Fiction*. London: Methuen, pp. 3–12.

¹⁸ Hayles, N. K. (1999): *How We Became Posthuman*. Chicago: University of Chicago Press, p. 352.

¹⁹ Ong, W. J. (1982): *Orality and Literacy*. London: Methuen, p. 44.

²⁰ Ong, W. J. (1982): *Orality and Literacy*. London: Methuen, p. 12.

²¹ Derrida, J. (1978): *Writing and Difference*. London: Routledge, pp. 351–377.

²² Ong, W. J. (1982): *Orality and Literacy*. London: Methuen, p. 12.

séhez nyújtott lehetőségek kihasználására való törekvés elszántságától. Habár a hálózati tér „technikai infrastruktúrája”²³ elősegíti a szabadelvű szubjektivitás és a lineáris narratíva vagy meta-narratíva korlátozó, illetve egymást kölcsönösen erősítő struktúráinak meghaladását, fontos megjegyezni, hogy ezeknek a struktúráknak a túlháladása iránti motiváció és vágyakozás semmiféle módon nem áll függő viszonyban az adott technológia fejlődésével.

Tudatunkat nem építi át az Internet. A hálózat egy olyan időszakban fejlődik ki, amikor különféle tényezők már hosszabb ideje, folyamatosan aláássák a szabadelvű szubjektivitás ontológiai alapjait. A médium nem-lineáris, tetszőleges hozzáférést biztosító infrastruktúrája különösen hasznosnak tűnik egy olyan kultúra számára, ami felfedezte, hogy a számára lehetséges megismerés korlátait ontológiailag meghatározott saját határai és szociológiai struktúrái jelentik. Derrida a „struktúra strukturalitásának”²⁴ kimutatásával – és azzal a megállapításával is, hogy „minden vita tárgyává vált”²⁵ – helyreállítja a változások nyelvi eszközökkel történő befolyásolásának lehetőségét. A nyelv és a társadalmi valóság kölcsönösen hat egymásra, s így jövőnk – legalábbis részben – annak függvényében alakul, hogy milyen képet alakítunk ki és vetítünk előre róla.

A poszt-strukturalista környezetben a nyelv és a narratíva egyaránt a többrétű szubjektivitás változatos módokon történő előrevetítésének elfogadott eszközévé válik. Itt hangsúlyozottan többrétű szubjektivitásról van szó, aminek a működése nem reprezentálható többé a „hézagos linearitás”²⁶ „zsarnoki börtönén” belül, ami korlátozza a lehetőségeket, a párbeszédet és a játékot. Ha a szabadelvű szubjektumot a nyelv teremti meg, akkor ésszerű azt állítani, hogy az alany, az „én” kivetíthető az interperszonális narratív térbe, ahol különféle hatások érhetik. A poszt-strukturalizmus aláassa a szabadelvű szubjektivitást, amelynek a változásokkal kapcsolatos aggodalmi megghiúsítják a megismerő tevékenység kiterjesztését és általánossá válását.

Brian McHale a „Posztmodern irodalom” (*Postmodern Fiction*) című könyvében meghatározza azokat a stratégiákat, melyek segítségével a posztmodern irodalom a térből és időből kiemelt, központja-vesztett szubjektum és a nem-lineáris gondolkodásmód eszméinek vizsgálata érdekében kiterjesztette a lineáris narratívát [27]. Felhívja a figyelmet arra, hogy a narratíva vizsgálata lehetőséget nyújt „ontológiai kutatásokra egy pohár vízben”²⁸.

Az Internet lehetővé teszi a poszt-ontológiai megismerés²⁹ fejlődését az ontológiailag meghatározott és a lineáris gondolkodásból adódó határokon túlmenően, amelyeket már a posztmodern narratíva kísérletei is ostromoltak, de valójában nem tudtak meghaladni. A poszt-strukturalista gondolkodás szellemi világának fejlődéséhez logikusan az Internet adódik a legmegfelelőbb térként, mivel biztosítja azt a technológiai infrastruktúrát, ami lehetőséget ad a posztmodernizmus „egész új gon-

²³ Levy, P. (2001): „Collective Intelligence” extract, In: D. Trend (editor). *Reading Digital Culture*. Malden, Mass.: Blackwell, p. 257.

²⁴ Derrida, J. (1978): *Writing and Difference*. London: Routledge, p. 352.

²⁵ Derrida, J. (1978): *Writing and Difference*. London: Routledge, p. 354.

²⁶ Ong, W. J. (1982): *Orality and Literacy*. London: Methuen, p. 40.

²⁷ McHale, B. (1987): *Postmodernist Fiction*. London: Methuen, pp. 26–36.

²⁸ McHale, B. (1987): *Postmodernist Fiction*. London: Methuen, p. 25.

²⁹ Weibel, P. (1996): „The World as Interface,” In: T. Druckery (editor). *Electronic Culture*. New York, Aperture; reprinted in MDCM3102 Digital Aesthetics Course Reader, p. 115.

dolkodásmódjának és létezési módjának”³⁰ gyakorlati megvalósítására. A kibertér lehetővé teszi „a helyhez nem kötött közösségek kölcsönhatását egymással, jelentéssel teli mozgékony környezetben”³¹.

Az előző bekezdésekben megpróbáltam rámutatni, hogy az Internetet logikusan tekinthetjük adekvát térnek a közösségi jellegű, nem-lineáris kognitív környezet fejlődéséhez, ami az előzőleg kialakult kognitív környezethez és az abban kifejlődött szubjektivitáshoz képest továbblépést jelent.

A jelenlegi állapotában azonban az Internet és általánosabb értelemben a kibertér is meglehetősen kaotikus és strukturálatlan. Számos teoretikus – köztük Graham Meikle, a „Cselekvő Jövő” (*Future Active*) című könyv szerzője – azt állítja, hogy ez olyan alapvető erény, ami vigyázó gondoskodást és védelmet érdemel. Meikle kifejti a mindig „befejezetlenül” maradó, vagyis folyamatos átalakulásban lévő médiaformák előnyeit. A média szabadságát hirdető aktivisták stílusát vizsgálva Meikle megállapítja, hogy általában beérik azzal, hogy szembehelyezkednek az információáramlás korlátozását kívánó állami szervek és tőkés csoportok törekvéseivel, amelyek az Internet fölötti ellenőrzés megszerzésére irányulnak.

Ma is érzékelhetjük azt a hatást, amit a hasonló ellenállást kifejtő erők működése a rádiós és televíziós műsorszórás fejlődésére gyakorolt. A hiányos infrastruktúrával működő, rosszul finanszírozott közösségi TV és rádió csatornák kétségbeesetten igyekeznek támogatást nyerni egy-egy helybeli kisebbségtől, miközben gyakran olyan szűkebb körű érdeklődésre számot tartó, kifejezetten az adott közönségnek szóló tartalom kidolgozására koncentrálnak, ami a főáramlatot képviselő országos hatókörű műsorszóró csatornák repertoárjából kimarad. Ezek a perifériára száműzött műsorok ritkán szólítják meg a nagyközönséget és „az állam hangjával”, a közszolgálati csatornák műsoraival kiegészítve is csupán gyenge vigaszt nyújtanak a reprezentatív média hiányára.

Fennáll az a veszély, hogy az Internet is hasonló módon fog tovább fejlődni, mivel a tartalomszolgáltatás fősodrat képviselő szereplők szélessávú kábel-összeköttetések útján –alkalmankénti fizetési rendszerben – tetszés szerinti hozzáférést biztosítanak az eredetileg centralizált műsorszórásra tervezett, nagy felbontású képernyőkön élvezhető televízió műsorokhoz. Ez az anti-utópisztikus vízió azt vetíti elénk, hogy az Internet mintegy kiárusítja a benne rejlő páratlan lehetőségeit a dinamikus, párbeszéden alapuló információs tér, „az élő közösségek kollektív tudatvilágát tükröző technikai infrastruktúra”³² megteremtésére, s végül az uralkodó média felhasználatlan anyagainak szemétkerakodó helyévé válik³³. A szélessávú Internet-hozzáférés egyelőre csak a legtöbbit ráfordító előfizetők számára érhető el, s ugyanakkor a perifériákra szorult közösségek segélykérő tiltakozása alig hallható. Ezek időnként „kiber-

³⁰ Jameson, F. (1991): *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham: Duke University Press, p. 56.

³¹ Levy, P. (1999): *Collective Intelligence*. Translated by R. Bononno. Cambridge, Mass.: Perseus Books, p. 14.

³² Levy, P. (2001): „Collective Intelligence”, extract, In: D. Trend (editor). *Reading Digital Culture*. Malden, Mass.: Blackwell, p. 257.

³³ Lovink, G. (2002): „Rewriting/rewiring the world: The Internet as a space for new transnational writings,” Presentation at the Sydney Writers’ Festival, 30 May 2002, Bangarra Dance Theater, Sydney.

sztrájkokat” szerveznek, ám ezzel csak saját elnyomottságukat és marginális pozíciójukat állandósítják. A Levy-féle kiterjesztett „tudástér”³⁴ kiber-utópiája a nagyvállalatok által üzemeltetett központi szerverek időnkénti lerombolásával nem valósítható meg.

Ennek sikeres eléréséhez progresszív új média működésére van szükség. A gazdasági érdekek parancsuralmával szemben védhető kulturális pozíció megszerzésére alkalmas modellnek a nagyközönség szükségleteihez és kívánságaihoz kell alkalmazkodnia. A fejlesztők, aktivisták, művészek és teoretikusok összehangolt munkájával ki kell dolgozni a hálózati kognitív környezet új, produktív modelljeit. Az Internetet az innováció megkerülhetetlen központi helyszínévé kell tennünk, olyannyira, hogy a közösségi infrastruktúra fontos alkotóelemévé váljon. Figyelembe véve, hogy a fogyasztói kultúra mechanizmusai a közönséget egyfajta vágyakozó kábulatba ringatják, nem csak kritikus fogyasztóként kell ellenállást kifejteni, hanem aktív részvételre van szükség a széleskörűen elfogadott, kreatív gondolkodásra serkentő kognitív környezet katalitikus új modelljeinek megalkotásában is. Az újító közösségeket és a megismerést szolgáló hálózati modellek kifejlesztésének frontvonalát képviselő Jövôművelők Közösségének (*Futurefarmers Collective*) mozgalmát követve, a jövő „megművelésével”³⁵ „a tudat művelésére” kell törekednünk.

Levy tudatában van annak, hogy elméleti megfontolásai egy olyan távoli jövőre mutatnak, amelyben a nem-lineáris hálózati környezet³⁶ már teljes mértékben megvalósult. Ugyanakkor igyekszik rámutatni arra is, hogy az Internet felhasználóiként máris egyfajta megosztott intelligenciát működtetünk. Senki sem tudhat mindent, és rá vagyunk utalva a közösségre, hogy hozzáférhessünk olyan emberek ismereteihez, akik valamely sajátos tárgyról speciális, részletekbe menő tudással bírnak. A közösségek bonyolult tudáshálózatokat alkotnak, amelyek a világosan megkülönböztethető közösségi alanyok szubjektivitásuk megőrzésével, egy bolygó méretű hiper-agykéreg idegsejtjeként³⁷ működnek.

Az új médiatechnológiák közvetlenül elősegítik a tudás ilyen központjainak működését nagyon is valóságos serkentőszerként hatva annak gyorsaságára és gazdaságosságára. Az embereknek nem kell többé hetenként egyszer, különféle körzetekben találkozniuk egymással, hanem bekapcsolódhatnak egy közösségi hálózatba, ami olyan egyszerűen kezelhető technológiára épül, mint a weboldalak, amelyek minden látogató számára „közös kontextust”³⁸ nyújtanak. Az Internet „földrajzilag szétszórtan elhelyezkedő emberek nagyobb csoportjai” számára máris biztosítja az eszközöket „közös információs környezet együttműködő módon való kiépítéséhez”.

³⁴ Levy, P. (1998): *Becoming Virtual: Reality in the Digital Age*. Translated by R. Bononno. New York, Plenum, p. 138.

³⁵ The Futurefarmers Collective, <http://www.futurefarmers.com/>, elérés ideje 2002. június 10.

³⁵ The Futurefarmers Collective, <http://www.futurefarmers.com/>, elérés ideje 2002. június 10.

³⁶ Levy, P. (2001): “Collective Intelligence” extract, In: D. Trend (editor). *Reading Digital Culture*. Malden, Mass.: Blackwell, pp. 245–251.

³⁷ Levy, P. (1998): *Becoming Virtual: Reality in the Digital Age*. Translated by R. Bononno. New York, Plenum., p. 122.

³⁸ Levy, P. (1998): *Becoming Virtual: Reality in the Digital Age*. Translated by R. Bononno. New York, Plenum., p. 141.

A Sydney-ben létrehozott Független Médiaközpont (*Sydney Independent Media Centre*) weboldala – (*Indymedia*)³⁹ és az a társult nemzetközi hálózat, amelynek részét képezi – érdekes példát ad egy olyan formára, ami nem képes túllépni az írásbeliségre épülő kognitív környezet ontológiai meghatározottságából fakadó lineáris gondolkodáson. Ez a Sydney-ben gondozott weboldal nem nyújt közös tartalmi környezetet, és úgy tűnik, hogy az egyetlen dolog, amiben az itt jelentkező, össze nem illő hangok megegyeznek, mindössze az a kívánság, hogy a szereplők hallathassák egyéni hangjukat egy közösségi térben mindenki számára. A kognitív tér fejlesztőiként azonban nem szabad olyan modellekre korlátozni magunkat, amelyek csupán azért foglalják el helyüket a kibertérben, mert kiszorultak a főáramlatot képviselő műsorszórási lehetőségekből. Az *Indymedia* oldalai – bár jó példát adnak a valós világban folyó aktivitásra – éppen ezért nem tekinthetők követendő mintának az új média számára. Az *Indymedia* oldalain a válaszokat adó „beszélgetőtárs” (*interlocutor*) jelenléte nem értékelhető produktív hangként.

Az Interneten létrejött közösségeken belül folyó dialógus fontosságának, vagyis a produktív kognitív környezet értékének mérésére valószínűleg hatékony módszer lehet az adott környezetben megjelenített állítások és a feltett kérdések számának összevetése. Egy ilyen felmérés módot adhat annak megítélésére, hogy „az időtől és térbeli helytől függetlenül kijelentéseket”, amelyeknek a megjelenését az ember kognitív környezetében fontos fejleménynek neveztem, egy-egy adott weboldal látogatói valójában hogyan értékelik. A felmérés alkalmas lehet annak megállapítására is, hogy a különféle web-alapú közösségi fórumok mennyiben töltik be rendeltetésüket. Milyen gyakorisággal várnak el vagy kívánnak az emberek választ a kérdéseikre?

Az Interneten már ma is elérhető néhány fontos modell, amelyek a széles körben megosztott intelligencia modelljeiként további fejlesztésre érdemesek. Az *Xrefer* nevű referenciális kereső program (<http://www.xrefer.com/>) több mint száz hivatkozott cím teljes szövegének átvizsgálását teszi lehetővé. A keresés eredményeként – kulcsszavak szerint – etimológiai és kontextuális alapon meghatározott hipertext kapcsolatokat kapunk az Interneten elérhető valamennyi fontos forráshoz az adott témakörben. Noha ez a weboldal kétségkívül üzleti vállalkozás és korlátlanul kompatibilis Meikle „2. számú Internet-verziójával”⁴⁰, feltétlenül érdekes modellnek tekintendő, mivel kézzelfoghatóan megmutatja az összekapcsolt hálózatokon elérhetővé tett és valós idejű dinamikus hozzáféréssel megszerezhető adatok értékét. A régi világ referencia-könyvtáraiban tárolt adatok az *Xrefer* oldalain dinamikus adatbankká válnak, ami lehetővé teszi, hogy az emberi agy, ez a „rendkívül bonyolult analóg processzor, ami érzékelő, tudattalan és tudatos elemekből épül fel”, a hálózati összeköttetések révén fel tudja használni a gép „tömeges adattárolási, kombinatorikai, gyors visszakeresési és megbízható replikációs képességét”⁴¹.

³⁹ Independent Media Centre Sydney, Indymedia, <http://sydney.indymedia.org/IndyMedia>, elérés ideje 2002 június 10.

⁴⁰ Meilke, G. (2002): *Future Active: Media Activism and the Internet*. Sydney: Pluto Press, p. 9.

⁴¹ Hayles, K. N. (2001): „The Seductions of Cyberspace,” In: D. Trend, (editor). *Reading Digital Culture*. Malden, Mass.: Blackwell, p. 309.

Ebben a kontextusban jól látható, hogy az Internet és a kibertér milyen mértékben képes a paradigmaváltás elősegítésére a humán tudományok területén. Az egyetlen egyfajta neurális csomóponttá válik a kognitív térben, ami a laterális asszociációra képes, kollektív és dinamikus memóriával kiegészített emberi agyra emlékeztet. Ez a modell nem alkalmazkodást kíván, hanem azoknak a produktív különbségeknek tulajdonít értéket, amelyeket az egyes szubjektív csomópontok biztosítanak a kognitív egész érvényes és sokat mondó újraértelmezéséhez.

A Jövőművelők Közössége (*Futurefarmers Collective*)⁴² által gondozott két weboldal szintén jó példákat nyújt az elektronikus úton széles körre kiterjesztett megismerési lehetőségekre. Az első ezek közül már az újítások elismert modelljévé vált. Az „Ők uralkodnak” (*They Rule*)⁴³ elnevezésű projekt – több oldalról rávilágítva a gazdasági elitnek monopolhelyzetére és ebből adódó befolyására – megmutatja, hogy az információk újszerű összekapcsolása nagy mértékben elősegítheti bizonyos jelenségek világosabb megértését. Ebben a modellben értéket képvisel az a tervezési mód, ami „az [elkülönült, de helyhez nem kötött] részeket interaktív egésszé összekötő kapcsolatokra”⁴⁴, valamint az ember, a gép és az információ dinamikus szimbiózisának kombinált hatásaira fordítja a legnagyobb figyelmet.

A Jövőművelők Közösségének másik weboldala a „Közösségi Kultúra” (*Communculture*)⁴⁵ nevet viseli. Tervezői ezt a projektet „közösségi használatra szolgáló kísérleti eszközként”⁴⁶ mutatják be. A Jövőművelők programjai oly módon próbálják elősegíteni a felhasználók közötti funkcionális együttműködést, hogy lehetőséget adnak számukra új összefüggésekben értelmezni a tágabb „közösségi kultúra” által folytonosan gyarapított, egyre bővülő dinamikus adatbankban tárolt információkat. Mind az „Ők uralkodnak”, mind a „Közösségi Kultúra” elnevezésű program a „termelő légy, ne fogyasztó” („producer, not consumer”) mantrát mormoló kardinális fogyasztás-ellenes kampány elveire épül. Megpróbálnak olyan modelleket kidolgozni, amelyek a felhasználót aktív szereplővé teszik az információs térben.

A „Közösségi Kultúra” oldalain a Jövőművelők ezt a stratégiát alkalmazzák a hálózati közösségek fejlesztésére. Az egyes felhasználók részvételét valamely eszmecserében az úgynevezett „avatar”, a személy azonosítására szolgáló ikon – mintegy az istenek megtestesüléseként – jelzi az erre a célra elkülönített kontinuumban a grafikus felhasználói felületen. A „Közösségi Kultúra” oldalain egyszerűen megválaszolják a közösséggel együttműködni kívánó személyek következő két kérdését: „Kit érdekel ez a tárgykör?” és „Mi az ön véleménye erről?”. Ha belépünk egy kontinuumba, a jelenlétünket mutató avatar egy csoportba kerülhet a teljes közösség valamely kisebbségét reprezentáló jelekkel. Ebben az esetben meggyőződhetünk arról, hogy ez a kisebbség hogyan vélekedik más, minket érdeklő témákról, és ha szükséges a megadott e-mail címeken keresztül kapcsolatba is léphetünk bárkivel. A „Közösségi Kultúra” tehát kísérletet tesz annak megvalósítására, amit Levy egy szétszórtan elhelyezkedő

⁴² The Futurefarmers Collective, at <http://www.futurefarmers.com/>, elérés ideje 2002 június 10.

⁴³ Franceschini, A. – On, J.: “They Rule,” <http://www.theyrule.net/>, elérés ideje 2002 június 10.

⁴⁴ Hayles, N. K. (1999): *How We Became Posthuman*. Chicago: University of Chicago Press, p. 78.

⁴⁵ Franceschini, A. – On, J.: “Communculture,” <http://www.communculture.org/>, elérés ideje 2002 június 10.

⁴⁶ The Futurefarmers Collective, “Stimuli for Wonder,”

<http://www.futurefarmers.com/stimuli/index.html>, elérés ideje 2002 június 10.

tagokból álló potenciális közösség „animációs térképének”⁴⁷ nevezhetne. A résztvevők bizonyos témakörökhöz kapcsolódó közösségi „tudásterek” kialakítását kezdeményezik.

Összegezve az elmondottakat: a jelenlegi helyzet figyelembevételével biztonnával számíthatunk arra, hogy lesz olyan nyitott tér az Interneten, amit a fogyasztói kapitalizmus gazdasági imperializmusa egyelőre még nem köt gúzsba. A kapitalista piac – a maga lineáris gondolkodásmódja mellett – még mindig túlságosan szervezetlen ahhoz, hogy hatékonyan veszélyeztesse az Interneten létrejött kognitív környezet gazdag változatosságát, amit tévedésből vagy gondatlanságból eredően eddig hagyott szabadon fejlődni. Az egymással versengő kapitalista érdekek ütközése egymással továbbra is biztosít elegendő játéktérrel – és ebből következően kognitív teret is – az infrastruktúrában belül, s a fogyasztók egyben termelővé tételéért vívott csata folytatása azt jelenti, hogy az Internet gyakorló felhasználóként és fejlesztőként még mindig magunkénak mondhatjuk a hatalom bizonyos marginális elemeit. Ezek a tényezők egyelőre még biztosítékot nyújtanak arra, hogy az Internet „a beavatkozásokat károsnak tekintse és meg tudja kerülni azokat”⁴⁸.

Bizonyos mértékig midig így lesz. Az Interneten kialakuló ellenkultúra számára mindig lesz tér és valamilyen (esetleg csak idejét múlta és kétségbeejtően lassú működésű) infrastruktúra. Meikle „A cselekvő jövő” (*Future Active*) című könyvét – Geert Lovink megállapítását idézve – hasonló klauzulával fejezi be: „az Internet hamarosan zárt tömegkommunikációs eszközzé fog válni ... addig azonban van még mindig elegendő idő”⁴⁹.

Ez a tanulmány azt a célt kívánja szolgálni, hogy a Lovink által jelzett „még mindig elegendő időt” bölcsen használjuk fel – az Internetet a humán tudományok fejlődésében napjainkban végbemenő jelentős váltás elősegítéséhez mintegy ajándékba kapott hatékony eszközként alkalmazva – az ember és a technológia szimbiózisában létrejövő kölcsönös egymásra hatás révén kollektív intelligencia megteremtésére. A tét nem azért magas, mintha a kapitalizmus megakadályozhatná az emberi megismerés elkerülhetetlen továbbfejlődését, hanem azért, mert a kapitalizmus megteheti, hogy a közeljövőben akadályokat gördítsen a fejlődés elé, s Lovink és Meikle szerint ezt meg is fogja tenni.

Ha az általam itt kifejtett meta-narratívának van egyáltalán értelme, akkor elképzelhető, hogy a megfelelő eszközök, forgatókönyvek és algoritmusok kidolgozásával kiterjeszthetjük „a lehetséges kvalitásokat és cselekvési formákat” – a gazdasági racionalizmus elnyomó jellegű, monolitikus narratíváján túlmutató – plurális kognitív tereket hozva létre⁵⁰. A „még mindig elegendő időt” nem szabad elfecsérelnünk azal, hogy csupán kritikus fogyasztóként fejtünk ki némi ellenállást, hanem ki kell fejlesztenünk a hálózati kognitív környezet olyan beépített lehetőségekkel működő modelljeit, melyek segítségével meghiúsíthatjuk a piacgazdaság minden elnyomó szán-

⁴⁷ Levy, P. (2001): „Collective Intelligence” extract, In: D. Trend (editor). *Reading Digital Culture*. Malden, Mass.: Blackwell, pp. 206–07.

⁴⁸ Meikle, G. (2002): *Future Active: Media Activism and the Internet*. Sydney: Pluto Press, p. 173.

⁴⁹ Meikle, G. (2002): *Future Active: Media Activism and the Internet*. Sydney: Pluto Press, p. 176.

⁵⁰ Levy, P. (2001): „Collective Intelligence” extract, In: D. Trend (editor). *Reading Digital Culture*. Malden, Mass.: Blackwell, p. 186.

dékú kísérletét. Ehhez saját közösségeinkben helyi szinten is politikai aktivitást kell kifejtenuk, minden pillanatban készen állva a küzdelemre. Kötelességünk gondoskodni arról, hogy a bennünket képviselő kormányok intézkedései a legjobb célokot szolgálják, biztosítva jogainkat a hálózati kommunikációs infrastruktúra korlátozásoktól mentes, szabad felhasználásához, beleértve azt is, ami a jövő szempontjából talán a legfontosabb: a megfelelő sávszélességű kommunikációs csatornák használatát.

Dunszt Szilvia fordítása

IRODALOM

- Derrida, J. (1978): "Structure Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences," In: *Writing and Difference*. London: Routledge, pp. 351–370.
- Guattari, F. (1995): *Chaosmosis: An Ethico-aesthetic Paradigm*. Translated by P. Bains and J. Pefanis. Bloomington: Indiana University Press.
- Franceschini, A. – On, J.: "Communiculture," <http://www.communiculture.org/>, elérés ideje 2002 június 10.
- Franceschini, A. – On, J.: "They Rule," <http://www.theyrule.net/>, elérés ideje 2002 június 10.
- Hayles, N. K.: 2001. "The Seductions of Cyberspace," In: D. Trend, (editor). *Reading Digital Culture*. Malden, Mass.: Blackwell, pp. 304–321.
- Hayles, N. K. (1999): *How We Became Posthuman*. Chicago: University of Chicago Press. Independent Media Centre Sydney, Indymedia, at <http://sydney.indymedia.org/IndyMedia>, elérés ideje 2002 június 10.
- Jameson, F. (1991): *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham: Duke University Press.
- Levy, P. (1999): *Collective Intelligence*. Translated by R. Bononno. Cambridge, Mass.: Perseus Books.
- Levy, P. (1998): *Becoming Virtual: Reality in the Digital Age*. Translated by R. Bononno. New York, Plenum.
- McHale, B. (1987): *Postmodernist Fiction*. London: Methuen.
- Meilke, G. (2002): *Future Active: Media Activism and the Internet*. Sydney: Pluto Press.
- Negroponste, N. (1996): *Being Digital*. Rydlemere: Hodder Headline.
- Ong, W. J. (1982): *Orality and Literacy*. London: Methuen.
- Toolan, M. (1988): "Language and Affective Communication in Some Contemporary Irish Writers," In: M. Kenneally (editor). *Cultural Contexts and Literary Idioms*. Gerrards Cross, Buckinghamshire: Colin Smythe, pp. 138–153.
- Weibel, P. (1996): "The World as Interface," In: T. Druckery (editor). *Electronic Culture*. New York, Aperture; másodközlés MDCM3102 *Digital Aesthetics Course Reader*. Xrefer, <http://www.xrefer.com/>, elérés ideje 2002 június 10.